

میراث فرهنگی ناملموس^۱ (ICH) و اجتماع محلی (Community)

آذر جوادزاده

۱- تبیین اجتماع محلی (کامیونیتی)

در دهه‌های اخیر، روند شتابان تخریب محیط زیست و تهی‌سازی منابع طبیعی، گستردگی فقر و شکاف اجتماعی - اقتصادی در جوامع انسانی به عنوان چالش‌های مبرم جهانی و نشانه‌های بارز توسعه‌ی ناپایدار رخ می‌نماید. به موازات آن اسناد بین‌المللی همچون اهداف توسعه هزاره ملل (MDGs ۲۰۰۰)، بیانیه‌ی ریو+۲۰ (۲۰۱۲)، بیانیه‌ی هانگژو (۲۰۱۵)، بیانیه‌ی همایش جهانی شهری (۲۰۲۰)؛..... استمرار ناپایداری کنونی را خطری بزرگ و بیش از ظرفیت تحمل زمین قلمداد کرده و تمهیداتی برای برون رفت از "توسعه"ی متداول و به سوی پایداری جوامع و کانون‌های زیست و فعالیت شهری پیشنهاد کرده است.

مهم‌ترین پیامدهای منفی فرایند جهانی شدن: افزایش فقر، تعمیق شکاف اجتماعی، اشاعه الگوهای ضد محیط زیستی تولید، توزیع و مصرف با جابجایی سرمایه فراملیتی، برپایی حباب‌های پیشرفت، فقدان تعهد و پاسخگویی به اجتماعات محلی (کامیونیتی) است. (صرافی، ۱۳۹۱)

به گفته‌ی اندیشمند بزرگ "جان فریدمن"^۲: ما در دورانی بی‌سابقه زندگی می‌کنیم و با مسائلی بی‌سابقه رو در رو هستیم، ما به سوی دنیای غیر اقلیدسی با جغرافیای متعدد فضا-زمان در حرکت هستیم. (فریدمن، ۱۳۷۹).

از این رو مساله‌ی چیرگی بر ناپایداری کنونی، به یکی از دغدغه‌های اصلی پژوهشگران تبدیل شده و تحلیل‌ها گویای آن است که: نه توسعه بدون پایداری و نه پایداری بدون توسعه، معنا دارد. توسعه پایدار، همه جانبه و شامل عدالت اجتماعی، زیست‌مندی اقتصادی و تعادل اکولوژیک است که باهم و جدایی ناپذیر باید مورد نظر باشند. (صرافی، ۱۳۹۴)

در جهان امروز، نیاز برای دگرگونی در رویکرد ها و نگرش‌های نوین ضرورت یافته و در فرایند دستیابی به توسعه‌ی پایدار همانا تکوین و شکل‌گیری کامیونیتی (اجتماع محلی)، ارتقاء و گسترش آن به مثابه حلقه‌ی مفقوده در روند برنامه ریزی برای توسعه پایدار کانون‌های زیست و فعالیت توصیه شده است.

توسعه اجتماع محلی (کامیونیتی) فرایندی است با مشارکت فراگیر مردم و بنا بر خواست و هدایت ایشان رخ می‌دهد و از این رو کنترل اجتماع محلی بر محتوا و محیط زندگی را افزایش داده و در واقع فرایند دگرگونی اجتماعی - اقتصادی منجر به بهگشت زندگی جمعی می‌شود. (صرافی، ۱۳۹۱)

به موازات نقد از وضعیت کنونی در حوزه‌ی برنامه ریزی شهری، مفهوم "توسعه اجتماع محلی"^۳ به مثابه یکی از مهم ترین ارکان و موجد توسعه پایدار، تجلی یافته که در فرایند برنامه‌ریزی نقش مهمی ایفا می‌نماید. از این رو نیازمند ابزارهای اجرایی و عملی مناسب است که شناسایی و محقق شدن آن‌ها به یکی از جدی‌ترین چالش‌ها در فرایند برنامه‌ریزی شهری (در مقیاس شهر، منطقه، ملی و جهانی) به شمار می‌رود.

تعریف مفهوم اجتماع محلی (کامیونیتی) با استنتاج از منابع مختلف به شرح زیر است: گروهی از شهروندان که احساس مشترکی نسبت به یکدیگر دارند، و این احساس به سبب کار و فعالیت مشترک یا زندگی در فضای همبسته رخ می‌دهد و اعضای گروه اجتماعی را نسبت به سرنوشت مشترک حساس و متعهد می‌کند.

این چنین فرایندی به حاشیه رانده‌شدگان را به متن آورده و به توانمندسازی جمعی می‌انجامد و راه اندازی آن در انتظار دخالت و هدایت از بالا نیست؛ بلکه با همیاری و حرکت از پایین عملی می‌شود. (پیشین)

رویکرد نوین برنامه ریزان شهری در مواجهه با این چالش بزرگ شهرنشینی شتابان، پیگیری یافته‌های نو، فراگیری و گسترش آن‌ها و نیز راهکارها و محمل‌های فضایی مناسب برای اجرای آن است. یکی از کارآمدترین آن‌ها، بازتقسیم فضای کلان‌شهر به فضای خرد محله‌های شهر است که راهگشای حل معضلات گفته شده و نهایتاً توسعه اجتماع محلی است. امروز مستندات و نتایج حاصل از پژوهش‌های متعدد، نشان‌دهنده‌ی اهمیت کامیونیتی (اجتماع محلی) و مفاهیم مرتبط و اقدامات ضروری برای رسیدن به دستاوردهای عملی است:

با استفاده از رویکرد توسعه محله‌ای پایدار می‌توان از پتانسیل‌های موجود در بافت محله و عملکردهای موجود در آن استفاده نموده و گروه‌های بالقوه و تشکل‌های محلی را به عنوان سرمایه‌های اجتماعی به صورت فعال، عمیق، موثر و متمرکز سازماندهی نمود، به طوری که علاوه بر ایجاد فضایی بهتر برای زندگی، کار و تفریح در ایجاد هویت مکانی و اجتماعی آنها نیز نقش موثری ایفا نماید. (رفعیان و دیگران، ۱۳۸۸)

به واقع، توسعه اجتماع محلی (کامیونیتی) یکی از مهم‌ترین دستاوردهای حاصل از مفهوم‌سازی مرتبط با توسعه پایدار^۴ و رویکردهای برنامه ریزی مشارکتی^۵ قلمداد می‌شود، به طوری که نتایج اقدامات منجر به عملیاتی کردن این مفهوم، جایگاهی بسیار مهم برای تکوین و توانمندسازی کامیونیتی‌ها یا "اجتماعات محلی" در نظر گرفته که در فرایند برنامه ریزی، می‌باید چالش‌های متعدد را پشت سر بگذارد.

نجات زمین در گرو قدرتمندی اجتماع محلی، شبکه سازی اجتماعات نگهبان قلمروهای زیست بوم، واگذاری اختیار محلی و برقراری حکمروایی شایسته است. (صرافی، ۱۳۹۱)

هم اکنون بیش از یک قرن است که اندیشمندان و برنامه ریزان شهری انسان دوستِ مردمی در پی چاره‌جویی و راهگشایی توسعه اجتماع محلی هستند؛ بسیاری از اندیشه‌های راهگشا برخاسته از کارورزی در اجتماع محلی بوده و تجارب جهانی نشانگر دو نکته‌ی مهم است: اول لزوم اقدامات عملی و پیوند اندیشه‌ورزی و عمل؛

دوم در نظر گرفتن تفاوت‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و دوری از یافتن راه حل یکپارچه و همسان برای قلمروهای جغرافیایی مختلف.

مهم‌ترین رسالت فراموش شده، برانگیختن زندگی اجتماعی شهروندانی است که با مدارا، عشق به یکدیگر و همبستگی، قدرت تعیین سرنوشت خویش را داشته باشند. راه تحقق آرمانشهر از همیاری فعال جمع می‌گذرد. تمهیدات این شایستگی، توانمندسازی اجتماعات شهر برای مشارکت فعال در زیست مدنی است. (پیشین)

توسعه اجتماع محلی به کاهش فقر، همبستگی اجتماعی و پایداری محیط زیست می‌انجامد. توسعه اجتماع محلی یعنی افزایش ظرفیت اجتماعی، پاسخگویی به نیازهای کنونی و آتی ساکنان محله با حداکثر اتکاء به دارایی‌ها، ارزش‌ها و مشارکت فراگیر آن‌ها. این فرایند باید در جهت عدالت اجتماعی، بهگشت اقتصادی و تعادل اکولوژیک باشد.

واکاوای منابع مختلف نشان می‌دهد که گرایش به مشارکت پذیری و جلب سرمایه‌ی انسانی و سرمایه‌ی اجتماعی یکی از کلیدی‌ترین و مهم‌ترین ارکان برنامه ریزی به شمار می‌رود. در واقع مشارکت به معنای تجلی قدرت مردم و مجال حضور در عرصه‌ی حکمروایی تلقی شده و تسهیلگران توسعه‌ای را در جهت فرایندهای مشارکتی سوق می‌دهد. چنین روندی قطعاً به سمت تکوین و شکل‌گیری اجتماعات محلی (کامیونیتی‌ها) رفته و گشایشی برای تثبیت و به رسمیت شناختن واحد اجتماع محلی (باهمستان) یا کامیونیتی است.

امروزه توسعه «اقتصاد - مدارا» به سمت توسعه «انسان - محور» و «بوم - مدارا» گرایش پیدا کرده که بر تقویت «جوامع محلی» با هویت و با کیفیت، یعنی ایجاد تعادل و توازن میان انسان، اجتماع و طبیعت، تأکید می‌ورزد. از این رو توافقی همگانی برای پیشبرد مفاهیم نظری به سمت تحقق عملی و اجرایی آن در پرتو رهیافت‌های مشارکتی بوجود آمده است. چندان که گفته می‌شود: تحقق عدالت به مشارکت و همکاری اجتماعی، هماهنگی و سازماندهی محیط زیست (تولید مکان، فضا و طبیعت) نیاز دارد. (مهدی زاده، ۱۳۸۹)

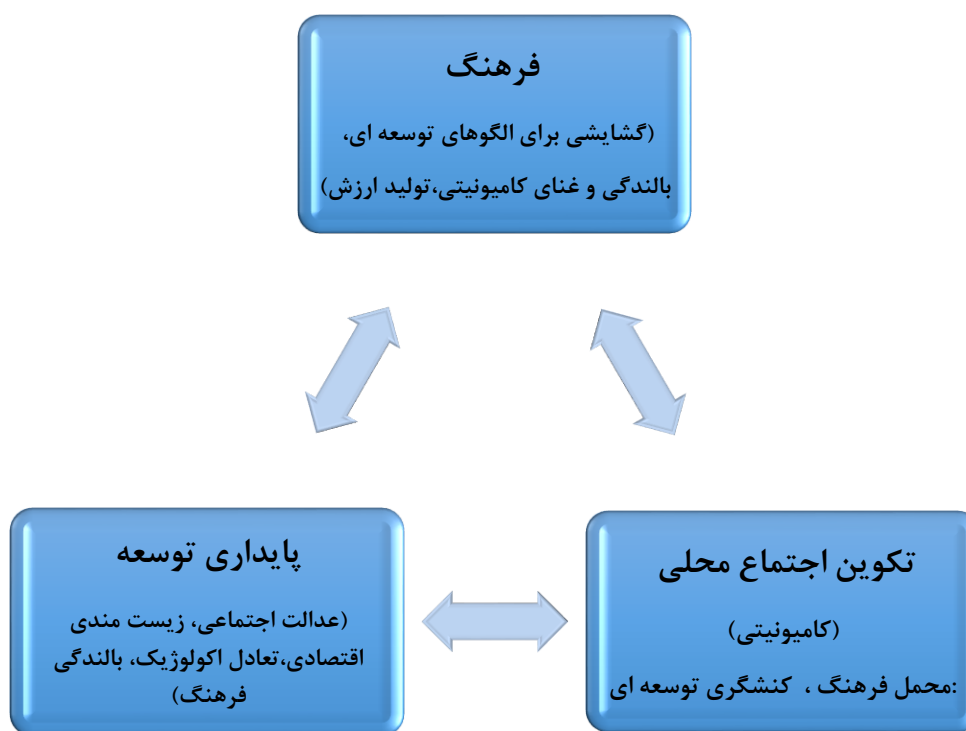
تجربه‌ی برنامه ریزی در جهان و ایران گویای این واقعیت است که هرچه اهداف برنامه‌ریزی با نگرش‌های اجتماعی و انسانی و حفاظت از محیط زیست قرین باشد، به همان نسبت اعتقاد به رهیافت‌های مشارکتی (به معنای حضور و قدرت مردم) در آن راسخ‌تر و عمیق‌تر است. این رهیافت‌ها معمولاً اعتقاد به درون‌زایی، خوداتکائی، توسعه یکپارچه، بسیج نیروی انسانی؛ پاگیری و تکوین اجتماعات محله‌ای دارد. به همین دلیل نیز برای پیشبرد برنامه، عمیقاً نیازمند حضور موثر مردم و مشارکت عملی نهادهای مردمی است. (جوادی‌زاده، ۱۳۷۹)

ظرفیت اجتماعات محله‌ای رویکردی سیستماتیک بر مبنای مقیاس زمان بندی است که دربرگیرنده‌ی رهبری، قلمرو اجتماعی، فعالیت‌های فردی، تغییرات سازمانی و نهادی است تا رفاه افراد، سازمان‌ها و اجتماعات محلی را پایه ریزی نماید. نتایج بررسی‌ها نشان داد که این رویکرد تاثیر قابل توجهی بر توانمندسازی افراد و گروه‌ها از طریق مشارکت و درگیر کردن گروه‌های ذی‌نفع به وسیله‌ی پذیرش برنامه‌های مشخص در اجتماعات محلی،

ارتقای مهارت و دانش، افزایش پیوندهای اجتماعی و ارتباطات با استفاده از مباحثه ها در اجتماعات محلی و بسیج منابع به منظور رفع نیازهای مربوط به اجتماعات محلی برجای می‌گذارد. (رفیعیان و دیگران، ۱۳۹۳)

تشکیل واحدهای همسایگی و نزدیک شدن مردم به یکدیگر، برانگیختن حسِ علائق و سرنوشت مشترک، همبستگی و همیاری در عین گوناگونی سلیقه‌ها، هویت محله‌ای، تعلق مکانی، مشارکت اجتماعی، همبستگی جمعی، به مثابه تشریک مساعی شهروندان برای گذار از شهر بیگانگی به شهر یگانگی به شمار می‌رود. (جوادزاده، ۱۳۹۲)

قاب زیر ارتباط متقابل مابین بالندگی فرهنگ و تولید ارزش، تکوین اجتماع محلی و پایداری توسعه را با توجه به محتوای آن‌ها در سه گانه‌ی فرهنگ، کامیونیتی (اجتماع محلی، باهمستان) و توسعه (پایداری) نشان می‌دهد.

ماخذ: جوادزاده، ۱۳۹۹

منابع :

- ✓ جوادزاده، آذر. ۱۳۷۹. برنامه ریزی آمایش منطقه زاگرس مرکزی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه آزاد. واحد تهران مرکز، شهریور ۱۳۷۹
- ✓ جوادزاده، آذر، ۱۳۹۲، از شهر بیگانگی تا شهریگانگی، اندیشه‌ی مهمان. www.msarrafi.com.
- ✓ جوادزاده، آذر، ۱۳۹۹، آیا فرهنگ کلید توسعه است؟ ویژه نامه ی نوروز ۱۳۹۹، تارنمای انسان شناسی و فرهنگ
- ✓ رفیعیان، مجتبی و دیگران. ۱۳۹۳. ظرفیت سازی اجتماعات محلی به مثابه رویکردی در توانمندسازی نهاد های اجتماعی. فصلنامه علوم اجتماعی. شماره ۲.
- ✓ رفیعیان، مجتبی و دیگران. ۱۳۸۸. بازتولید سرمایه های اجتماعی در محلات شهری در رویکرد توسعه پایدار اجتماعات محلی. پژوهشنامه علوم اجتماعی. شماره ۴۰
- ✓ صرافی، مظفر. ۱۳۸۹. توسعه اجتماع محلی.
- ✓ صرافی، مظفر. ۱۳۹۴. واکاوی مفهوم توسعه، نظریه ی برنامه ریزی و نقش برنامه ریز. در: پایداری شهر ایرانی. دکتر صرافی، محمد اسکندری ثانی و دیگران. نشر علم
- ✓ صرافی، مظفر. ۱۳۹۱. فضای همگانی همچون تجلی فضایی قدرتمندی اجتماعی و ضرورت پایداری شهری.
- ✓ صرافی، مظفر. ۱۳۹۱. آشنایی با مفاهیم کلی توسعه پایدار.
- ✓ فریدمن، جان. ۱۳۷۹. به سوی برنامه ریزی غیراقلیدسی. ترجمه ناصربرک پور. ماهنامه مدیریت شهری.
- ✓ مهدی زاده، جواد. ۱۳۸۹. دیدگاه های نو در توسعه شهری و منطقه ای.
- ✓ RIO+20, 2012, THE FUTURE WE WANT, adopted in RIO, Brazil
- ✓ UNESCO, 2015, Culture: Key to Sustainable Development, Adopted in Hangzhou, China
- ✓ United Nations, 2000, Millennium Development Goals,
- ✓ World Urban Forum 10, 2020, Global Platform for the Right to the City, www.right2city.com